

Марија Брујић

*Институт за етнологију и антропологију
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
marija.brujic@f.bg.ac.rs*

Роман „Снежни човек“ Давида Албахарија. Антрополошко читање*

Апстракт: У овом раду се служим идејама књижевне антропологије да књижевна дела представљају легитимно поље антрополошког рада. С тим у вези, анализирам роман „Снежни човек“ (1996) Давида Албахарија из његове тзв. „канадске трилогије“. Намера ми је да скренем пажњу на могућности и потенцијале антрополошке анализе српске књижевности настале у Канади, имајући на уму да, колико је мени познато, не постоји слично истраживање. Да ли је предуслов успешне интеграције прве генерације имиграната добро познавање страног језика, престижан и добро плаћен посао и високо образовање? С тим у вези, да бих испитала ову хипотезу упоређујем роман с Албахаријевом збирком есеја „Дијаспора и друге ствари“ и његовом радном биографијом; на примеру романа проверавам идеју Роберта Парка о мигранту као „маргиналном човеку“ а у анализи користим метод „развојни модел интеркултуралне сензитивности“ америчког социолога Милтона Бенета. Водим се резултатима неких досадашњих истраживања радних миграната која сугеришу да су непознавање језика земље пријема, низак и лоше плаћен посао и слабо образовање главни фактори који утичу на њихов низак ниво интеграције. С друге стране, показујем на примеру образованог јунака из романа да адаптација, интеграција и позитивне емоције као што су задовољство и срећа не морају да корелирају са нивоом образовања, језичком компетенцијом и престижним запослењем. Због тога предлажем да се у студијама миграција подједнако истражује не само шта мигранти раде и како се понашају већ и како се осећају у новој средини. У том случају као етнографска грађа могу да служе и књижевна дела, поготово она са примесима аутобиографских елемената.

Кључне речи: књижевна антропологија, миграције, „Снежни човек“, Давид Албахари, развојни модел интеркултуралне сензитивности

* Текст је настао као резултат рада на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС: *Идентитетске политике Европске уније: Прилагођавање и промена у Републици Србији (177017)*.

Увод

„Овде ћете бити срећни“, рекла је деканова секретарица (Albahari 2007, 20)

Давид Албахари (1948) је књижевник, уредник и преводилац пореклом из Србије. Његове књиге су преведене на преко тринаест страних језика, укључујући енглески, шпански, француски, немачки, италијански, хебрејски и грчки. Рођен је у Пећи, одрастао у Туприји и Београду (Земуну). У периоду 1973–1994. радио је у редакцијама више часописа и издавачких кућа у Србији. На Калгаријанском универзитету је добио једногодишњу стипендију за боравишног писца 1994. године и од тада са породицом живи и ради у Канади. За себе каже да је српски Јеврејин који живи у Канади, српски и канадски писац (Petrović 2017, 241) и сефардски Јеврејин који пише на српском језку у оквиру српске књижевности (Albahari 2008, 83–84, 138). Несумњиво је једно – дела Давида Албахарија припадају савременој српској књижевности, а од његовог пресељења у Канаду српској књижевности насталој у дијаспори,¹ с обзиром на то да се и у литератури о Албахарију пише као писцу који „себе конституише ‘споља’“ (Bošković 2012, 32). Објавио је двадесетак књига прича („Опис смрти“, 1982: Андрићева награда; „Пелерина“, 1993: награде Станислав Винавер и Бранко Ћопић), петнаест романа („Мамац“, 1996: Нинова награда, награда Народне библиотеке Србије за најчитанију књигу у години, међународна награда Балканика, међународно признање Мост-Берлин из 1998. године; „Пијавице“, 2006: Награда града Београда, уврштен међу десет најбољих српских романа насталих после пада Берлинског зида; „Животињско царство“, 2014: Награда Душан Васиљев), четири књиге есеја и више књига за децу (Albahari n.d). Године 2015. добија награду „Тодор Манојловић“ за свој преводилачки рад. Од 2006. године Давид Албахари је члан ван радног састава Одељења језика и књижевности Српске академије наука и уметности (RTV 2008; Lazović 2018, 38; SANU 2019). Албахаријев рад је

¹ Петровићева критикује становиште према коме су дела Давида Албахарија, написана у Канади, део „емигрантске књижевности“. Албахари пише на српском језику, не постоји формални „егзил“, нити постколонијални контекст а и сам Албахари тврди да никада није био политички изгнаник, већ да су његова дела обликована његовим емигрантским искуством (Mraović-O’Nare 2008, 180; Petrović 2017, 76–83; уп. Rihter 2004). С обзиром на то да је у питању добровољана емиграција, о Албахаријевој књижевности писаној у Канади можемо говорити као о савременој „мигрантској књижевности“ која укључује разматрање интеркултурног односа, проблеме адаптације, усвајање новог културног идентитета, понашање мигранта, стереотипе с којима се сусреће и сл. (Nasiłowska 2018, 6).

извршио велики утицај на млађе генерације писаца на пољу књижевног стваралаштва, а његов допринос се огледа и у домену преводилачког и уредничког рада (Petrović 2017, 43).

Као заступника постмодерне естетике у књижевности, најкраће речено, карактеристике књижевног стваралаштва Давида Албахарија су следеће: сажето приповедање (у форми кратке приче и романа), херметичност израза, експериментални поступак, метанарација, фрагментарност, жанровска хибридна, нарација у првом лицу једине (глас аутора, свезнајућег приповедача и јунака дела) и субјективна иронија (Lazović 2018, 56–57; в. Milutinović i Andrejić 2012). Такође, у својим прозним делима неретко користи аутобиографске елементе, као што су јеврејско порекло или живот у емиграцији. На његов стваралачки опус утицали су постмодернизам у сликарству и америчкој књижевности, масовна и рок култура, источњачка учења као што су зен будизам и кабала, процес монтаже у филму и идеје научног релативизма (Lazović 2018, 2, 20–27, 35–36). Како објашњава Петровићева, у Албахаријевим романима се преплићу елементи из стварности и елементи фиктивног, књижевног света, због чега и наративни идентитети његових јунака црпу своје постојање из идентитета аутора. „Та неразлучивост између фикције и стварности, књижевности и живота може се сматрати једном од основних карактеристика постмодернистичких романа“ (Petrović 2017, 150).

Роман „Снежни човек“ из 1996. године представља његово прво дело након пресељења у Канаду. Роман је преведен на енглески и француски језик и добио је позитивне међународне и домаће критике (Petrović 2017, 163). „Снежни човек“ се сматра вишеструком прекретницом у пишевом прозном опусу у тематском и жанровском смислу. Уз романе „Мамац“ и „Мрак“ у питању је први у низу романа из, према разним књижевним критикама, тзв. циклуса „канадска трилогија“, у оквиру којих се Албахари бави темама као што су адаптација имиграната, егзил, питање егзистенције, стари и нови простор, домовина и земља усељења. Насупрот романима из претходног тзв. „породичног циклуса“ који говоре о интимном животу појединаца и њиховим свакодневним искуствима, у „кандаској трилогији“ уводи историјске теме, говори о утицају прошлости на садашњост због чега жанровски припадају историјској метафикцији (Lazović 2018, 99, 280–281). „Снежни човек“ садржи аутобиографске елементе и одражава Албахаријеве прве утиске о Канади али осликава и искуства емиграната из бивше Југославије из угла књижевника (Petrović 2017, 168; Mraović-O’Hare 2008, 176–178). Наиме, писац из једне мале и ратом погођене европске земље одлази у једну далеку, високоразвијену земљу на северу у којој живи велики број странаца да тамо ради као писац при универзитету. Јунак романа зна језик земље у коју је дошао да живи и ради и прихваћен је у ужем кругу

нових познаника и колега. Књига такође говори о односу моћи између академског и географског центра и периферије (Lazović 2018, 100). Имајући то на уму, у овом раду се интересујем за приказ прве генерације имиграната на основу приказа адаптације имигранта у роману. Постоји више студија које су се бавиле историјом Срба и Југословена у Канади и разматрањима повезаних тема, као што су идентитетска (само-)одређења (нпр. Lukić-Krstanović 1992; Tomović 2002; Petrović 2003; Kostić 2011). Такође, у порасту је број радова који анализирају српску књижевност насталу у Канади и, с тим у вези, тему српске дијаспоре у Канади.² На примеру анализе романа „Снежни човек“, српског, јеврејског и канадског писца Давида Албахарија, испитујем тему да ли су припадници прве генерације високообразованих имиграната неминовно срећни и задовољни животом у исељеништву, што је тема о којој до сада није било речи. Због тога у овом раду скрећем пажњу управо на потенцијале антрополошке анализе српске књижевности настале у дијаспори и сматрам да би то могао да буде почетни корак у неким наредним истраживањима повратних миграција из Канаде.

Југословенски народи су у Канаду почели да се досељавају средином 19. века, да би се тај процес наставио и у наредним вековима, пре свега из политичких и економских разлога. Крајем 20. века, због ратова на територији бивше Југославије, исељава се велики број избеглица, стручњака и академских грађана у Канаду (Tomović 2002, 53; Petrović 2003, 9; Kostić 2011, 1265). Процењује се да се у периоду 1993–1996 око 200 имигрантских породица из бивше Југославије настанило у Калгарију (Petrović 2003, 11). Многи од њих су дошли управо због рата на територији бивше Југославије јер су, како кажу, живели до тада добро и нису планирали да се селе (Petrović 2003, 12). До сличних закључака је дошла и Костићева. Наиме, током истраживања прве генерације миграната у Торонту 2008. године, она напомиње да је већина испитаника емигрирала у овом периоду због лоше политичко-економске ситуације и НАТО бомбардовања. Њени испитаници су изабрали Канаду као државу која функционише на здравственом, социјалном, економском, политичком, правном и административном плану (Kostić 2011, 1264). Важно је напоменути да се Канада сматра земљом са високом стопом интеграције. Бантинг и Кимлика напомињу да што су имигранти дуже у Канади, то више расте понос и приврженост новој земљи. Сорока и Бантинг показују да се имигранти из јужне и источне Европе

² Видети нпр. научне радове који се баве делима књижевника као што су Небојша Милосављевић, Драгомир Ивковић, Ненад Јовановић (Ćuk 2009a; 2009b; 2016) и Владимир Тасић (Petrović 2017). О Албахаријевој књижевности, егзилу и представама културног идентитета у његовим делима, пре свега из тзв. „канадске трилогије“ могуће је прочитати више у Reber 2009; Ćuk 2009c; 2013; Milutinović i Andrejić 2012; Petrović 2017; Lazović 2018.

брзо адаптирају, док је низак степен акултурације код расних мањина, староседелачког становништва и франкофоних Канађана (Soroka and Banting 2005 наведено према Banting i Kimlika 2011, 1207; Banting i Kimlika 2011, 1206). Да ли је предуслов за успешну интеграцију добро познавање језика земље пријема, посао у складу с образовањем и високо образовање? Да бих проверила ову хипотезу на примеру романа служим се доприносима студија из области књижевне антропологије и антропологије миграција. Ради бољег разумевања смисла, роман „Снежни човек“ упоређујем с Албахаријевим текстовима објављиваних, углавном, у периоду 1995–2007. у различитим новинама у Канади, Србији, Словенији и Хрватској. Ти текстови су накнадно обједињени у књижевно дело „Дијаспора и друге ствари“ (Albahari 2008).³ Затим, проверавам Паркову (Park 1928) идеју о мигранту као „маргиналном човеку“ у културолошком погледу. На крају, као најважнији метод за испитивање могућности адаптације и интеграције прве генерације исељеника на примеру књижевног дела користим *развојни модел интеркултуралне сензитивности* америчког социолога Милтона Бенета, карактеристичан за анализу интервјуа, преваходно с имигрантима. Шта модел говори, не о Албахарију као писцу, већ о Албахаријевом јунаку, писцу и исељенику? Циљ рада је вишеструк. Пре свега, намера ми је да на датом примеру покажем неке могућности и домете књижевне антропологије у спрези са студијама миграција у тумачењу миграцијских феномена, а не књижевно проучавање дела нити намере аутора. Затим, испитујем применљивост *развојног модела интеркултуралне сензитивности* у анализи дијаспорске књижевности. С тим у вези, значај рада је у скретању пажње на модел Милтона Бенета и потенцијал његове употребе у књижевној антропологији и антропологији миграција. Показујем, на примеру романа „Снежни човек“, да неуспех у интеграцији и адаптацији не мора бити повезан са намером да се остане заувек, ниским образовањем, језичком некомпетенцијом и лоше плаћеним и тешким послом у земљи пријема, како углавном показују неки резултати друштвено-хуманистичких истраживања (Cerase 1974; Antonijević et al. 2011; Kovačević i Antonijević 2018, 43).

³ Ову збирку текстова је могуће жанровски класификовати и као „антрополошку прозу“. Ковачевић и Антонијевићева „антрополошку прозу“ (Kovačević i Antonijević 2018, 56–57) дефинишу као мешавину антрополошког, новинарског и књижевног жанра, у којој се преплићу елементи антрополошког угла гледања на социокултурне процесе (али без аналитичке процедуре), репортаже и путописа. У случају Албахаријеве књиге, она говори о различитим аспектима живота имиграната, преваходно српских имиграната. У питању су Албахаријева лична размишљања на теме као што су: језик, српски, јеврејски и канадски идентитет, имиграције, дом/кућа, српска заједница, адаптација, интеграција, промена и сл. Есеји су засновани на личним искуствима, интроспекцијама и доживљајима самог писца након одласка у Калгари и књига може представљати и засебан предмет истраживања.

Теоријско-методолошки приступ

Ако земља у којој живим, помислио сам, није више моја, а кућа у којој станујем припада неком другом, чији сам онда ја, коме припада моје тело? Осетио сам како ми пулсирају слепоочнице, како ми црева подрхтавају од притиска гасова. (Albahari 2007, 144)

Да ли и како роман „Снежни човек“ може да помогне у антрополошком тумачењу социкултурних феномена, као што су емиграција и интеграција⁴ миграната? О проблемима адаптације и интеграције прве генерације миграната кроз призму антрополошке анализе књижевних дела су се у Србији бавили Ковачевић и Антонијевићева. Како кажу аутори, „најтеже и најспорије се адаптирају мигранти прве генерације који су емигрирали као одрасле и формиране личности, задржавши тесне везе с навикама, обичајима и вредносним системом земље порекла“ (Ковачевић и Антонијевић 2018, 44). Аутори су анализирали два мигрантска дела тзв. гастарбајтерски роман „Сумрак у бечком хаустору“ Дарка Маркова из 2010. и антрополошку прозу Ненада Поповића „Свијет у сјени“ из 2008. године с циљем да покажу како литерарни жанр приказује тешкоће у адаптацији гастарбајтера. С друге стране, с обзиром на то да је иселеник из романа „Снежни човек“ образован, занима ме на који начин роман приказује високообразованог имигранта.

Генерално гледано, роман не разматрам из позиције савремене теорије књижевности (преиспитивање и проблематизовање дискурса о књижевном делу), нити књижевне критике (процењивање књижевног текста), иако се ослањам на књижевну историју (шири контекст и објашњавање дела) (Комрањон 2001, 17–20). У ту сврху, свако поглавље започињем неким од цитата из романа „Снежни човек“ ради бољег разумевања ширег контекста и посматрам га као антрополошки извор и етнографску дескрипцију постојећих социкултурних феномена.

Романи нису само извор података о људима и њиховој култури и друштву у спрези са географским пределима, већ као производ људи, тумаче свет око себе и, као производи културе, могу представљати предмет антрополошке анализе. Перспектива која препознаје да је књижевност „производ и произвођач културе а антрополог њен посматрач/читач/тумач“ отвара „многоструке могућности читања, писања и интерпретација“ (De Angelis

⁴ Постоји много дефиниција адаптације и интеграције, и с њима повезаним терминима, као што су инкорпорација и акултурација (в. нпр. Zimmermann et al. 2007, 773; Антонијевић 2013, 146–153; Ђапо и Kelemen 2017, 253) али се водим Бенетовим објашњењима пошто његов модел употребљавам у истраживању.

2002, 2). То, са друге стране, не значи да треба идеализовати домете књижевности у антропологији нити је свести на пример неког културног понашања. С тим у вези, Лебковска (Lebkowska 2012, 38–39) наглашава да су за антрополошку анализу нпр. ставова, начина мишљења и културних маски кроз анализу лика, мимезиса, рода и емоција посебно погодни књижевни ликови имигранта, путника, детектива, писца и песника итд. У теоријском смислу, с тим у вези, рад се ослања на књижевну антропологију. Постоји вишедеценијска интердисциплинарна традиција проучавања односа између књижевности и антропологије. Осамдесетих година прошлог века веза између књижевности и антропологије почиње да се етаблира у посебну поддисциплину као књижевна антропологија (в. преглед најважнијих радова у De Angelis 2002, 1–2). Сумирано, у циљу разумевања друштва, књижевна антропологија посматра књижевна дела као (1) извор документације свих области живота које су културно условљене као што су нпр. животни стилови, навике, језик, кинезика (гестови, понашања, положаји), проксемика и хронемика (концептуализација и употреба простора и времена), предмети и животна средине (храна и исхрана, одећа, намештај, предели, флора, односи људи према животињама), религија, ритуали, прославе, моралне вредности, фолклор, игре, уметност и сл. у синхронијској и дијахронијској перспективи; и стога се (2) књижевна дела користе при анализи понашања људи (Royatos 1988a, XII–XIII; 1988b, 4, 15–16); (3) као „културни артефакт“ или друштвени „дискурс“ и оруђе друштвеног истраживања у циљу тумачења прошлости и културних образаца, у анализи двају или више култура на основу упоређивања њихових књижевних дела или да би се културе приближиле широј јавности (De Angelis 2002, 1–4; Simić 2005; Lebkowska 2012, 32); (4) у циљу истраживања начина на који је конструисан „наратив о нацији“ и етнички и национални културни идентитети у књижевности (Dimitrova and de Bruijn 2017, 5); (5) као приказ људског културног понашања; и као (5) почетна тачка у антрополошком истраживању (Lebkowska 2012, 32–33).

Вајлзова (Wiles 2018, 2, 4–8, 11–12) издваја три различита приступа у оквиру књижевне антропологије који сумирају начине на који се књижевност третира у антропологији: 1) књижевно дело као етнографски извор за антрополошка, углавном историјско-антрополошка, истраживања с циљем одговора на питање шта књижевно дело може да нам каже о друштву и култури о коме пише? 2) с обзиром да су многи антрополози били и књижевници, романописци или песници, у антропологији се такође прихвата употреба књижевних стилова за писање етнографије, књижевна фикција као етнографија и експериментисање са књижевним стиливима; 3) антрополошка анализа књижевних културних пракси, као што су традиционалне или усмене књижевне и извођачке културе, књижевни фестивали, етног-

рафско истраживање књижевне сцене, како се производи књижевни укус код средње класе итд.

С друге стране, књижевно дело је плод маште и креативног стваралаштва писца⁵ и производ историјског, културног, политичког и економског миљеа у оквиру кога он ствара.⁶ Због тога и постоје велике разлике у антрополошким истраживачким методама и анализама и студијама књижевности. Студије књижевности анализирају наративне структуре у циљу објашњавања наративног света који је створио књижевник (Cesareo 2002, 159). Како даље истиче Цезарео (Cesareo 2002, 161), богатство етнографских детаља и дескрипција не чине роман етнографском студијом. Антрополошко истраживање мора да укључи истраживачке технике и примени теоријско-методолошки апарат у тумачењу значења одређених социокултурних феномена. Због тога делим мишљење са Симићевом (2005, 560) која каже да „антропологија не сме да напусти идеју да постоји извесна „друштвена реалност“ коју антрополози треба да опишу, представе и анализирају што боље могу и уз потпуну свест о свим својим ограничењима“. Упркос теоријско-методолошким ограничењима у тумачењу једног књижевног дела, антрополози не би требало да га занемаре.

Водим се, стога, идејама књижевне антропологије да романи могу да служе као извор за разумевање и тумачење одређених феномена из наше социокултурне реалности и да антрополози у одређеним случајевима могу на креативан начин да приступају анализи књижевних дела али и писању научних радова. С тим у вези, анализи књижевног дела „Снежни човек“ приступам као етнографском експерименту. Шта „Снежни човек“ може да каже о имигрантима, проверам путем одговора на питање да ли је могуће на Албахаријевог исељеника из романа – образованог песника, пореклом из сиромашне, девастиране и ратом погођене земље – применити Бенетов *развојни модел интеркултуралне сензитивности*.

Квалитативни метод *развојни модел интеркултуралне сензитивности* (енг. *Developmental Model of Intercultural Sensitivity*) Милтона Бенета је карактеристичан за анализу интервјуа. У домаћим друштвено-хуманистич-

⁵ У раду користим мушки род, али подразумевам и женски род, тј. могућност да постоје како писци тако и књижевнице, антрополози и антрополошкиње, али ради јасноће и избегавања редувантности изабрала сам да пишем само у мушком роду.

⁶ Због недостатка простора, у овом чланку се нећу освртати на критику репрезентације у антропологији, наративни и реторички обрт, академске критике позиције антрополога као објективног истраживача неоптерећеног својим социокултурним пореклом, језиком и образовањем нити на идеје да се антрополошка дела и етнографске монографије посматрају као вид књижевности и плод фикције антрополога као писца. О овим темама више у Clifford (1986); Marcus and Fisher (2003); Milenković (2003); Simić (2005); Lebkowska (2012).

ким наукама, познато је да је Бенетов модел користила Костићева (Kostić 2011) ради истраживања прве генерације Срба у Торонту. Она објашњава да њени испитаници имају различиту интеркултуралну сензитивност и однос према културним разликама и националном идентитету, истовремено показујући сврсисходност овог метода у истраживању имиграција.

Бенет полази од става да је интеркултурална компетенција, односно компетенција у опхођењу и схватању културно другачијих, део интеркултуралне сензитивности, „научене перцептивне културне адаптације“ (Bennett 2017, 8). Ослањајући се на Бенета, интеркултуралну сензитивност схватам као жељу за прихватањем других, склоност ка разумевању другачијих и прихватање постојања културних разлика. Она није урођена већ се постепено развија током дуготрајних контаката са „културним другима“, уколико појединац или група желе да развију такав вид културне комуникације. Према схватању другости и културних разлика, Бенет је препознао шест повезаних развојних ступњева у, идеално схваћеном, моделу које појединац не мора, али може проћи током развоја интеркултуралне сензитивности.

На нивоу етноцентризма (негирање, одбрана и минимизирање), сопствена култура се више вреднује, док на нивоу етнорелативизма (прихватање, адаптација и интеграција) друге културе се сагледавају као „алтернативни начини организовања стварности“ (Bennett 2017, 3). Аутор (Bennett 1986, 181–193; 2017) то објашњава на следећи начин:

1. Негирање (културних) разлика је почетни ступањ у оквиру кога су други перципирани као „странци“ или „мањине“ или се разлике ни не примећују (Bennett 2017, 3). Људи су незаинтересовани за интеркултуралну комуникацију зато што или не примећују културне разлике или користе опште термине при њиховом описивању. Такво понашање је често за људе који су били приморани да напусте сопствену социокултурну средину, као што су избеглице или имигранти.
2. Одбрана од (културних) разлика се заснива на дихотомији између „супериорних нас и инфериорних/лоших њих“, на непријатељском ставу према другим културама и приписивању негативних стереотипа (свим) члановима других култура и група. Иако се фаворизује сопствена група и култура, познат је и обрнут феномен да се други више цене науштрб сопствене културе (Bennett 1986, 183; Bennett 2017, 4).
3. У фази минимизирања културних разлика, разлике се толеришу јер се на њих не обраћа пажња. Долази до увиђања културних сличности, ставља се акценат на дељена искуства и заједничке културне и универзалне људске вредности, и последично долази до изједначавања образаца понашања међу свим људима, општих културних начела итд.
4. Прва етнорелативистичка фаза је прихватање културних разлика и толерантан однос према другим културама као наредни корак у развијању интеркултуралне сензитивности, заинтересованости за друге културе и поштовања културних разлика. Може се испољити у два облика: прихватање

- разлика у понашању (језик, начин комуникације, невербални обрасци) и прихватање разлика у културном поимању света (Bennett 1986, 185).
5. Адаптација понашања и начина размишљања на културне разлике је наредни ступањ. Уобичајени облици адаптације су емпатија и културни плурализам (билингвални и би- или мулти- културни појединци) који је последица живота у иностранству (Bennett 1986, 185).
 6. Појединци у фази интеграције културних разлика су лако прилагодљиви, прихватају културне разлике и сами немају јединствену културну идентификацију. Интеграција отвара могућности да се процењују феномени у односу на свој културни контекст и да се усвоје погледи на свет различитих култура (Bennett 1986, 186).

Антрополозима који се баве миграцијама књижевно стваралаштво, готово оно засновано на аутобиографским елементима, може понудити сликовити приказ физиолошких стања и речитија објашњења емотивних реакција, идентитетских превирања, или увид у свакодневна понашања имиграната. Такви садржаји су подједнако (не)веродостојни или лажни колико и искази информаната, с обзиром да идеални информанти не постоје (в. Milenković 2007, 56). Запитаност протагонисте „Снежног човека“ о сопственом постојању, животу и смрти и последично физиолошке промене које прате његов немир у новом окружењу могу да буду важни показатељи (не) интегрисаности имиграната што ће бити садржај наредних потпоглавља.

Резултати

Носталгија убија, рекао је професор [политичких наука]. „Када би кукуруз био носталгичан“, рекао је, „никада не би родио клип богат зрневљем“ (Albahari 2007, 38).

У роману „Снежни човек“ нема прецизних података нити имена географских појмова, држава и људи. С друге стране, могуће је направити паралелу са стварним историјским социокултурним дешавањима у тадашњој Југославији и биографијом самог Албахарија. У овом поглављу сам издвојила најважније цитате из романа „Снежни човек“ и упоредила их са сличним цитатима из књиге „Дијаспора и друге ствари“ у циљу даљег разматрања могућности интеграције прве генерације исељеника на примеру књижевног дела. Главни јунак романа „Снежни човек“ је писац који је дошао из средњоисточне Европе у нову земљу, „у град (...) далеко на северу“ у којој су сви странци, да пише, учествује на књижевним вечерима и одржава повремено предавања студентима (Albahari 2007, 59, 70). Петровићева закључије да процес неименовања домовине и земље пријема

има двоструку улогу. Јунак се емотивно, физички и искуствено удаљава од земље порекла која више не постоји, док се још увек није навикавао на живот у новој земљи (Petrović 2017, 160–161). Имигрантски живот „Снежног човека“ делује као повољна, штавише као престижна опција, али само наизглед. Иако је дошао на позив тамошњег универзитета, протагониста је вишеструко огорчен. Као писац, он не верује у кодификовани начин стицања знања и систем коме је пристао да служи. Он мрзи свет академије, универзитет и формално образовање што се одражава и на његово физиолошко стање. Као странац осећа се несхваћеним у земљи која није проживела распарчавања услед ратних сукоба а у којој сви имају махом негативно и стереотипно мишљење о томе шта се тренутно дешава са његовом земљом и са људима који живе на том простору. Ове тврдње је могуће поткрепити следећим цитатима из романа:

Када сам се удаљио од универзитета, почео сам да дишем пуним плућима, корак ми је постао чвршћи, руке су се гибале, чак сам подигао главу, престао да жмиркам (Albahari 2007, 22).

С друге стране, осећа се несхваћено „у *туђини*“, као странац (Albahari 2007, 14, 69), носталгичан за „својом“ земљом и државом која се распала.

Роман почиње слетањем на аеродром у непознатој земљи после проласка кроз олују, на чије тло протагониста ступа невољно и несигурно, иако је то за њега долазак „у свет“ (Albahari 2007, 5). Роман, кроз свезнајућег приповедача (у форми првог лица јединине), прати ток мисли главног лика као што су његов став према универзитету, иселеништво, рат, кућа и дом, сопство и идентитет и његове спорадичне активности – одлазак на универзитет и упознавање факултетског особља, вечера са колегама, шетња градом, време и активности у новој кући (као што је лепљење и исцртавање географских мапа), и разговори са комшиницом и њеном кћерком, декановом секретарицом, професором политичких наука итд. Током тих активности, он уверава себе да ће ту остарити (Albahari 2007, 10, 28, 39, 48, 58, 68, 75, 110, 124) иако нема жељу ту да буде, а камоли да остари.

Улазна врата су и даље била отворена, и кад сам погледао своја стопала, видео сам да стојим изнад прага, с једном ногом унутра, а с другом напољу. Можда сам још увек могао да се вратим, помислио сам тада (...) (Albahari 2007, 12).

У ствари, главни јунак нема жељу, намеру нити потребу да се промени да би упознао и разумео друге и прихватио свој нови живот. Он стрепи од промене и осећа страх од новог живота.

Светла на семафору су се променила. Облаци су се такође променили. Само сам ја остао исти, помислио сам док сам прелазио преко улице,

премда нисам могао да будем потпуно сигуран. (...) На углу улице у којој се налази кућа у којој сам преспавао радници су подизали зидове нове зграде. (...) Још увек нисам могао ту улицу да назовем својом, нисам, у ствари, знао ни како се зове, ходао сам пре као неко ко одлази него као неко ко долази, понајмање као неко ко ту живи (Albahari 2007, 23–24).

Колеге га прихватају због његових књижевних заслуга и као неког ко је тек дошао. С друге стране, као неко ко долази из средњоисточне Европе, као појединац који се идентификује са државом, осећа се несхваћеним због начина на који се на универзитету коментаришу ратна дешавања, а његова земља етикетира као „неуспешни експеримент“ (Albahari 2007, 37).

Као да се мој живот распадао заједно са историјом моје земље, моје *бивше* земље, морао сам да додам, и као да више нисам био само један човек, једно биће, већ више људи и више бића (...) (Albahari 2007, 34).

Како дани пролазе, усељеник почиње да се привикава на своје нове околности, бар у оквиру новог животног простора, иако не прихвата чињеницу да ће ту бити срећан (Albahari 2007, 48):

„Идем кући“, нисам се двоумио, нисам, уосталом, имао нигде другде да идем. „Идем кући“, рекао сам, овог пута наглас, и кренуо сам, ногу пред ногу, онако како полазе они који сасвим добро знају где се налазе (Albahari 2007, 43).

Ипак, он је и „забринут у исто време што с таквом лакоћом, све чешће, туђи дом називам својим“ (Albahari 2007, 117). Протагониста истовремено бива све више исцрпљен животом у страниој земљи док је у његовој земљи ратно стање.

Професор политичких наука је желео да ми пренесе последње вести, изговарајући, незграпно, називе планина, освојених ката и бомбардованих градова (Albahari 2007, 131).

Та физичка исцрпљеност је последица унутрашњег немира. Иако очито непланирана, ноћна потрага за дивљим зецом по парку је можда и једина његова одлучна и самоуверена активност. Околности као што су јака снежна вејавица, хладноћа, мрак, усамљеност доприносе да протагониста дозволи себи да остане завејан у снегу и стопи се с природом. Такав завршетак се може протумачити на више начина. Као одлазак у смрт, као показатељ да за „исељеника нема повратка“ поготово за оног чија земља више ни не постоји (Albahari 2008, 130–131); као губитак способности преживљавања у систему непознатих вредности и немогућност да изгради свој идентитет у новој средини (Lazić 2018, 104; Petrović 2018, 168).

Роман „Снежни човек“ не обилује радњом и детаљима, већ говори о осећањима, физичким и физиолошким променама насталим као последица

пресељења у нову земљу, и немогућностима главног јунака, усељеника, да се саживи са својим животним околностима и прихвати их као свој нови живот. Он, последично, не успева да се избори са носталгијом. Иако Албахари не даје никакве јасне одреднице о томе где се дешава радња, нити ко је главни лик, роман наводи читаоца да се сам упусти у трагање за датим информацијама и, ако је бар мало упознат са биографијом аутора, да повуче неке паралеле са његовим животним путем. У есеју „Игре“ писаном почетком 2000-их, Албахари (Albahari 2008, 62) објашњава свој однос према исељењу и имигрантском животу:

У животу сваког досељеника постоји тренутак, можда и више њих, када горко зажали због своје одлуке да напусти домовину. (...) тренутак о којем ја говорим пролази у очајању, у немој немоћи, у спремности да сами себи ишчупамо срце. (...) Нисам ишчупао своје срце само зато што нисам знао како то да урадим, премда сам опипавао грудни кош у потрази за zgodним местом.

Поред тога, у другим есејима из књиге „Дијаспора и друге ствари“ он запажа да и други исељеници из бивше Југославије, које назива „невољним дављеницима“, осећају у Канади бес и носталгију (Albahari 2008, 15, 22). С тим у вези, он такође потврђује да је свој живот користио делимично као модел за „Снежног човека“.

Док сам чекао долазак возића, схватио сам да сам управо прошао путем којим у више наврата пролази главни јнак мог романа „Снежни човек“. Права линија која је повезивала универзитет у Калгарију са брдом Нос представљала је његов живот. То је, заправо, био мој живот, који сам подарио њему да бих ослободио себе. Нисам имао другу могућност. У Калгари смо стигли крајем октобра 1994, и требало ми је три месеца да скренем са те праве линије и упутим се у центар града. Нисам се плашио, само сам хтео да одложим увид да се мој живот потпуно променио. Држећи се те праве линије, покушао сам да останем онакав какав сам био раније, али терет је постао претежак и морао сам да га се ослободим. И тако сам написао „Снежног човека“ и предао терет том безименом лику, и чак сам га (нема милости у мени!) послао у смрт на крају тог кратког романа (Albahari 2008, 87–88).

У једном интервјуу Албахари се присећа првих месеци живота у Канади (Jeremić 2014, 192):

Никада пре *Снежног човека* нисам написао нешто са таквим емоцијама. Први пут сам се нашао у Канади, далеко од праве куће. Иако сам био са породицом, не може човек да живи ни са породицом издвојен од свега. Треба се прилагодити свему. На крају крајева био сам све те године живота на једном истом месту. *Снежни човек* је књига коју сам писао када ми је све деловало безнадежно. За мене је та главна реченица у књизи кад он каже: „Овде ћу умрети“. Он то понавља. То ми је заиста била најстрашнија

помисао, то да могу ту да умрем и да као мртав човек будем далеко од мртвих са којима сам делио простор. То ми је био највећи шок.

Због тога се може рећи да је „Снежни човек“ „роман са аутобиографском нотом“ (Ковачевић и Antonijević 2008, 51) који је заснован на неким његовим личним искуствима, емоцијама и осећањима, као што је нпр. сусрет са белим зецом у дворишту и осећање безнадежности и носталгије.

Дискусија

Никада, на пример, нисам био сигуран да разумем даљину [реч]. Раније сам мислио да је „даљина“ само друга реч за „путовање“, после сам схватио да се путује изнутра, у себи, и да спољашњи простор нема везе с тим. Једно време нисам веровао у даљину (...). потом сам „даљину“ почео да замишљам као „бекство“, а пошто сам о „бекств“ увек мислио као о „уточишту“, које сам, с друге стране, увек замењивао речју „гост“, али не у смислу „радост у кући“, него у смислу „туђинац“ или, још боље, „човек под непознатим кровом“. То ме је збуњивало, та повезаност крова са даљином, крова који би требало пре свега да означава близину, заштиту, присност, сан. (...) нисам знао како сам „даљину“ почео да повезујем са „самоћом“, а „самоћу“ са доласком у ово место (...) (Albahari 2007, 81–82).

Користећи роман „Снежни човек“ Давида Албахарија у овом раду се интересујем за књижевни приказ могућности адаптације и интеграције школованог појединца из мале и сиромашне земље који се преселио и доbio намештење у једној великој, далекој и развијеној неевропској земљи. С тим у вези, користим *развојни модел интеркултуралне сензитивности* Милтона Бенета да бих показала да интеграција није увек повезана са знањем страног језика и пожељним пословним ангажманом.

Питању како се имигранти прилагођавају новом окружењу је већ посвећивана пажња у друштвено-хуманистичким наукама. Примера ради, Черазе (Cerase 1974) је истраживао италијанске, слабо образоване повратнике, сеоског порекла. Они су, у потрази за бољим животом и економским просперитетом, емигрирали у Сједињене Америчке Државе где су радили махом нискоквалификоване и слабо плаћене послове. Черазе се ослања на Хендлинова истраживања радних миграната руралног порекла из Европе у Америци у првој половини 20. века. Хендлин (Handlin 1973) говори о

болном процесу прилагођавања на ново урбано друштво и другачије радне навике, религијски систем, фамилијарне односе, климу, храну, понашање итд. Имигранти се суочавају са предрасудама и стереотипима због чега се осећају пониженима (Cerase 1974, 249). У прво време, имигранти су били у шоку који је могао да траје и неколико година зато што су били отуђени од свог друштва, „пресађени и ишчупани из корена“ док ни у Америци нису „одмах пустили корење“ (Handlin 1973, 5–6). Черазе закључује да је интеграција могућа уколико имигрант нађе посао (Cerase 1974, 250). Усељеници који нису успели да се снађу у Америци вратили су се у своје земље порекла, пре свега због тешког посла, непознавања енглеског језика нити својих радничких права, као и због лоших животних и радних услова који су владали у Америци. Такве повратнике карактеришу помешана осећања патње, страха, напуштености али и дивних ствари које су видели (Cerase 1974, 249). У анализи тзв. мигрантске прозе о гастарбајтерима, Ковачевић и Антонијевићева (Ковачевић и Антонијевић 2018) закључују да су проблеми у адаптацији и интеграцији прве генерације гастарбајтера последица њиховог ниског социо-економског статуса, слабог познавања новог језика, недовољног формалног образовања и препознатости на тржишту рада као неквалификоване и нискоквалификоване радне снаге у земљи пријема. Овакви закључци су у складу са старијим теоријама о миграцијма које се фокусирају на „културни шок“ и „кризе идентитета“ код имиграната. Те теорије тврде да имигранта у новој средини прате „предрасуде, маргинализован положај, кризе идентитета, (егзистенцијална) несигурност, дезоријентација, растрзаност међу културама, ограничавање његове друштвене могућности (социјална улога, посао, језик итд.) што доводи до његове изолације“ (Рајић 2014, 308). Такво стање код имигранта треба прихватити условно као трајно стање с обзиром на полиморфну природу самог идентитета.⁷ Међутим, искуства протагонисте из „Снежног човека“ говоре да он није успео (односно није желео да покуша) да се оствари као неко другачији, као неко други, обogaћен искуством живота у другој друштвеној, културној, економској и политичкој средини, већ да управо због тврдоглавог инсистирања на статичном приступу свом културном идентитету није успео да се адаптира нити, наравно, интегрише. На тај начин, Албахаријев протагониста остаје заробљен „између два света“ као „човек без домовине“ где, с једне стране, пати због историјско-политичких дешавања и осећа носталгију према својој (бившој) земљи (Rihter 2004, 204, 2010–211), док с друге стране, не жели да прихвати своју нову животну ситуацију.

⁷ У складу с тим, у друштвеним и хуманистичким наукама је већ опште место да су идентитети плурални, флуидни, променљиви, субјективни, условљени временом и простором, у константном процесу усаглашавања, фрагментарни и последично „хибридни“ као и друштва и културе у оквиру којих се конституишу в. нпр Hall 1992; Ber 2001; Dimitrova and de Brujin 2017, 5.

Поред тога, роман Давида Албахарија показује да успешност адаптације није у нужној вези с академским профилем, социокултурним статусом мигранта и адекватним запослењем у новом окружењу. Због својих осећања неприпадања друштву пријема али и због личне аверзије према њима и упорном инсистирању да остане „исти“, за Албахаријевог писца из романа се може рећи да је у питању „маргинални човек“⁸ онако како га је дефинисао Роберт Парк још касних 20-их година прошлог века. Наиме, истражујући јеврејске имигранте у Америци, Парк закључује да имају посебан тип личности који се развио као реакција на мигрантско искуство, културни контакт, стање неприхваћености и осећања странцем због културних и расних, а у случају јунака из „Снежног човека“, и етничких, разлика. За такве људе су карактеристични унутрашњи културни и психолошки конфликти „подељеног сопства“ као трајно и уобичајено стање јер не желе да се одрекну своје традиције а недовољно су прихваћени у новој средини (Park 1928, 892–893). Не само да Албахаријев јунак одбија да се повинује правилима света у који се доселио, од њега се истовремено очекује да, зато што се доселио у развијенији свет, треба да се прилагоди и промени јер ће то за њега бити промене на боље. Међутим, за њега „самоћа“ постаје начин живљења у земљи пријема која остаје „туђина“ а он „странац“, упркос томе што има престижан посао у складу са својим образовним квалификацијама, стамбено је збринут и окружен је колегама који га поштују и цене. Речником Милтона Бенета, главни лик романа „Снежни човек“ није желео да развије интеркултуралну сензитивност, тачније није био заинтересован за упознавање других култура. На пример:

„Сваки човек је своја земља“, рекао сам (Albahari 2007, 62).

Његови етноцентрични ставови, како и сам Бенет закључује, чести код невољних исељеника, крећу се између ступња негирања и ступња одбране од културних разлика изражених кроз осећања мржње, непријатељства и неразумевања других. Тачније, код протагонисте не постоји жеља да се упозна други и другачији, који и сам може да има искривљену слику о сународницима главног јунака. Он се осећа несхваћеним и као појединац, и као универзитетски посленик и као припадник народа на чијој територији је рат. Говорећи о домовини главног јунака и показујући на Историјски атлас Средње и Источне Европе, његов колега, професор политичких наука, каже:

Уколико у природи постоји нешто што је хаос, онда се то овде налази. Нигде другде. И шири се као зараза, као неизлечива болест. Само што ви то не знате, јер се налазите у средишту и мислите да мирујете, да се све догађа другима (Albahari 2007, 76).

⁸ „Маргинални човек“ се односи на мигранта који живи на „маргини“ два култура и два друштва, а не на инфериорну особу иако се и код њега могу јавити осећања инфериорности и преосетљивости (в. Green 1947, 167, 168).

Док је он, с једне стране, окружен људима као што је професор политичких наука који стереотипно и крајње негативно гледају на људе из његове земље, и он повратно стереотипно гледа на њих не размишљајући да нису сви (људи у тој земљи) исти. На тај начин не успева да толерише нити да минимизира културне разлике и, самим тим, остаје у зачараном кругу негирања и одбијања културних разлика. Уместо да буде срећан што је избегао судбину већине његових сународника и захвалан на прилици да ради на универзитету и ствара у новом окружењу, он развија непријатељски став према средини у коју је дошао да живи.

„Овде нећу моћи да живим“ (...). „Никоме нећу моћи да кажем да га мрзим“ (...) „Ходећу градом“, помислио сам, „а мржња ће ми јести утробу и преливати се у моје речи“ (Albahari 2007, 16).

Другим речима, „уточиште“ проналази у смрти као најдрастичнијем облику самоће, као тврдоглавом одричном одговору на било какву могућност адаптације или интеграције. У време када је написао овај роман и сам Албахари се тако осећао. У периоду 1995–1996 пише:

(...) никада, ма колико дуго био овде, нећу моћи да будем неко други. (...) А ја упорно хоћу да будем оно што сам некада био, макар то проузроковало моју додатну несигурност и повећало осећај неприлагодљивости (Albahari 2008, 14).

У збирци есеја „Дијаспора и друге ствари“ Албахари пише да у Канади тврдоглаво настоји да „остане оно што је био“ (Albahari 2008, 33–34, 6130, 137). С друге стране, он схвата важност промене да би живот у новој земљи имао смисла и, сходно томе, жели да припада канадском друштву (Albahari 2008, 70–71).

Само онај ко се мења, онај ко се прилагођава новом свету у истој мери у којој тај свет прилагођава себи, може на крају да остане исти. Привидни пораз тако, у ствари, постаје победа (Albahari 2008, 35).

Зашто онда писац Албахари убија „свог“ писца из романа „Снежни човек“?

Одговор треба тражити управо у (не)могућности интеграције прве генерације имиграната, без обзира да ли су у питању гастарбајтери или високообразовани имигранти. Наиме, без обзира на професионалне и стручне квалификације, образовање, језичку компетенцију и степен прихваћености у новом окружењу, за прву генерацију је немогуће у *потпуности* да се прилагоди новој друштвеној и културној средини. Иако свестан нужности промене да би се опстало у новом окружењу, Албахари, десетак година после доласка у Канаду такође пише:

Оног тренутка када бих изгубио тај [имигрантски] статус, дакле када бих се осећао потпуно интегрисаним у систем и када, наравно, нико у мени

не би видео имигранта, онда не бих више био онај који јесам, не бих био ја (Albahari 2008, 61).

На примеру антрополошке анализе књижевног дела показујем да у зависности од дужине боравка у земљи пријема, зависи и на ком ступњу интеркултуралне сензитивности ће се налазити имигрант. Протагониста из романа није успео (нити хтео) у кратком временском периоду да развије интеркултуралну сензитивност. То потврђују и теренски резултати до којих је дошла Костићева (Kostić 2011, 1262–1264), пошто су испитаници који су били више од две, три деценије у Торонту испољавали виши ниво интеркултуралне сензитивности (прихватање, адаптација и интеграција културних разлика) од испитаника који су тамо боравили краћи период.

С тим у вези се може закључити да су прозна дела „Снежни човек“ и „Дијаспора и друге ствари“ служила писцу Давиду Албахарију као „начин излажења на крај“ с адаптацијом у Канади. Међутим, као и у случају интервјуа где је могуће да испитаници мењају мишљење или су неискрени, исто тако је могуће и књижевник да мења мишљење. Због тога је неопходно и моју интерпретацију прихватити са резервом. Наиме, у више интервјуа Албахари је објаснио да није доживео културолошки шок у Канади (као његови протагонисти) и да се у великој мери не идентификује са својим ликовима који су засновани на опсервацијама понашања других исељеника (Mгаовић-О’Наре 2008, 177–178). Северноамеричка култура му је била већ позната и Албахари објашњава да му је требало неко време да се навикне на „мир и спокој“ који су владали у Калгарију за разлику од атмосфере 1990-их у Београду (Pantić [2005] n.d.). Ове изјаве су у нескладу не само са романом „Снежни човек“ већ и са његовим ставовима о себи објављеним у збирци есеја „Дијаспора и друге ствари“.

Завршна разматрања

„Ти си неко други“, рекао сам себи, рекао сам, у ствари, столу, док су ми усне дотицале столњак, док ми се врх носа заривао у тканину (Albahari 2007, 124).

Користећи поставке књижевне антропологије у овом раду сам анализирао роман „Снежни човек“ Давида Албахарија из 1996. године упоређујући га са ауторовом збирком есеја „Дијаспора и друге ствари“. У раду сам показала да је могуће применити *развојни модел интеркултуралне сензитивности* Милтона Бенета на примеру мигранта из књижевног дела. С тим у вези, роман, као књижевну форму, користила сам као: 1) предмет анализе: шта пример протагонисте романа, имигранта из неке мале и девас-

тиране земље у Европи, говори о могућностима адаптације и интеграције и 2) као извор информација о идентитету/идентитетима, понашању, емоцијама и физиолошком стању образованог и способног имиграната који је, невољно напустивши своју државу, нашао свој дом али не и психолошки мир у другој, просперитетној неевропској земљи схватајући да не припада ни тамо и бојећи се да је постао „неко други“. У складу с тим, главни јунак није развио интеркултуралну сензитивност већ је осцилирао на ступњевима негирања и одбијања културних разлика што му је, на дуже стазе, онемогућило да толерише, прихвати и разуме културне разлике и прихвати свој (нови) живот, тачније, „да буде неко други“ у другој земљи.

Књижевно дело пружа директан увид у осећања, страхове, стрепње тек приспелог усељеника у „нови“ свет и његов осврт на сопствено друштвено напредовање, све оне информације тешко доступне антропологу током теренског истраживања.⁹ Међутим, пошто књижевност не кореспондира са стварношћу нити то има за циљ, антрополошки приступ роману „Снежни човек“ представља само *један од начина* интерпретације имигрантових одговора на адаптацију и свакако није коначан одговор датог проблема. Другим речима, доприноси књижевне антропологије су истовремено и њена ограничења – обиље детаља су производ фикције у циљу стварања приче а не веродостојног документа. Неки од начина да се превазиђу ови недостаци у овом случају су, свакако, вишемесечно теренско истраживање међу првом генерацијом миграната у Канади, анализа и других Албахаријевих романа из „канадског циклуса“ и дубински интервју са писцем. На тај начин би се поузданије утврдило колико је прва генерација миграната спремна на адаптацију и интеграцију.

Међутим, сматрам да књижевна антропологија има више предности него мана што показујем и овим радом. Наиме, анализа романа „Снежни човек“ показује да интеграција није производ спољашњих фактора нити се може мерити успехом имигранта у новом окружењу, већ да је ствар личног осећаја. Бити адаптиран и бити интегрисан не мора нужно да кореспондира са осећати се адаптирано или интегрисано. Због тога, предлажем да се у наредним антрополошким истраживањима прве генерације имиграната обрати више пажње, не само на оно шта исељеници раде, како се понашају и шта су постигли, већ на то и како се осећају у новој средини. То је могуће постићи, на пример, да испитаници прочитају књигу „Снежни човек“ и упореде своја понашања и емоције са јунаком из романа и вербализују ис-

⁹ Овде не разматрам сва дешавања у роману о којима би неком другом приликом било упутно говорити. Примера ради, географске мапе и картографија као мотив служе да протагониста омеђи сопствени „нови“ простор, разуме политичко-историјске промене и ратове на територији остављене домовине и преиспита везу између територије и идентитета (Мраовић-О’Наре 2008, 185–186; Petrović 2017, 156–157).

куства. Путем експериментисања са књижевним делима у антрополошким истраживањима би се дошло до нових резултата који би водили новим научним сазнањима. То би, сматрам, био наредни корак у комплементарном приступу између књижевне антропологије и антропологије миграција. С једне стране, то би представљало допринос дубљем разумевању дате теме и служило као прилог у истраживањима повратних миграција а, с друге стране, би проширило домете књижевне антропологије. Међутим, мигранти и миграције не би требало да представљају само „задатак“ за антропологе, већ би требало да буду основ сарадње матичне државе и дијаспорских институција, поготово када се узму у обзир резултати овог истраживања.

Литература

- Albahari, David. 2007. *Snežni čovek*. Beograd: Stubovi kulture.
- Albahari, David. 2008. *Dijaspora i druge stvari*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- Antonijević, Dragana, Ana Banić Grubišić i Marija Krstić. 2011. „Gastarbajteri – iz svog ugla. Kazivanja o životu i socio-ekonomskom položaju gastarbajtera“. *Etnoantropološki problemi* 6(4): 983–1011. DOI <https://doi.org/10.21301/eap.v6i4.9>
- Antonijević, Dragana. 2013. *Stranac ovde, stranac tamo. Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gastarbajtera*. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- Banting, Kit i Vil Kimlika. 2011. „Kanadski multikulturalizam: globalne teskobe i lokalne polemike“. *Teme* 35(4): 1193–1222.
- Bennett, J. Milton. 1986. „A Developmental Approach to Training for Intercultural Sensitivity“. *International Journal of Intercultural Relations* 10: 179–196
- Bennett, J. Milton. 2017. “Developmental Model of Intercultural Sensitivity”. In *The International Encyclopedia of Intercultural Communication*, edited by Young Yun Kim and Kelly L. McKay-Semmler, 1–10. Chichester, England: Wiley-Blackwell. 10.1002/9781118783665.ieicc0182
- Ber, Vivijen. 2001. *Uvod u socijalni konstrukcionizam*. Beograd: Zepter Book World.
- Cerese, Francesco P. 1974. “Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy”. *International Migration Review* 8(2): 245–262.
- Bošković, Dragan. 2012. „Izdaleka‘: Egzil kao (trans)istorijski i geopolitički horizont srpske književnosti“. U *EGZIL (ANTI): književnost, kultura, društvo*, uredio Dragan Bošković, 27–37. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Cesareo, Mario. 2002. “Anthropology and Literature: Of Bedfellows and Illegitimate Offspring”. In *Between Anthropology and Literature. Interdisciplinary Discourse*, edited by Rose De Angelis, 158–174. London, New York: Routledge.
- Clifford, James. 1986. Partial Truths. Introduction to *Writing Culture*, edited by James Clifford and George Marcus, 1–26. Berkeley: University of California Press.
- Ćuk, Maja. 2009a. „Srpska dijaspora kao kanadska subkultura“. *Reči: časopis za jezik, književnost i kulturološke studije* 1(1): 41–55.

- Ćuk, Maja. 2009b. „Očuvanje srpskog kulturnog identiteta u Kanadi: Čiode Nebojše Milosavljevića“. *Jezik, književnost, identitet*, uredili Vesna Lopičić i Biljana Mišić Ilić, 96–107. Niš: Filozofski fakultet.
- Ćuk, Maja. 2009c. „Identitet imigranta u Kanadi u prozi Davida Albaharija i Dragomira Ivkovića“. *Reči: časopis za jezik, književnost i kulturološke studije* 1(2): 203–223.
- Ćuk, Maja. 2013. „(Post)moderna definicija kulturnog identiteta u romanima Davida Albaharija. *Reči: časopis za jezik, književnost i kulturološke studije* 5(6): 164–174.
- Ćuk, Maja. 2016. „Imigrantska književnost kao nacionalna alegorija i društveno-simboličan čin“. *Reči: časopis za jezik, književnost i kulturološke studije* 8(1): 103–112.
- Čapo, Jasna i Petra Kelemen. 2017. „Zagreb očima međunarodnih migranata: značenja, potencijali i (re)skaliranja grada.“ *Studia ethnologia Croatica* 29 (1): 251–277. 10.17234/SEC.29.9
- Dimitrova, Diana and Thomas de Bruijn. 2017. “On ‘Indianness’ and Indian Cultural Identity in South Asian Literature”. Introduction to *Imagining Indianness. Cultural Identity and Literature*, edited by Diana Dimitrova and Thomas de Bruijn, 1–11. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- De Angelis, Rose. 2002. Introduction to *Between Anthropology and Literature. Interdisciplinary Discourse*, edited by Rose De Angelis, 1–7. London, New York: Routledge.
- Green, Arnold W. 1947. „A Re-Examination of the Marginal Man Concept“. *Social Forces* 26 (2): 167–171.
- Hall, Stuart. 1992. “The Question of Cultural Identity”. In *Modernity and Its Futures*, edited by Stuart Hall, David Held and Tony McGrew, 274–316. Cambridge: Polity Press in association with the Open University.
- Handlin, Oscar. 1973. *The Uprooted. The Epic Story of the Great Migrations That Made the American People*, second edition enlarged. Boston, New York: An Atlantic Monthly Press Book.
- Jeremić, Zoran. 2014. „David Albahari: Snežni čovek“. *Međaj. Časopis za književnost, umetnost i kulturu* XXXIV (91–92): 186–193.
- Kompanjon, Antoan. 2001. *Demon teorije*. Novi Sad: Svetovi.
- Kostić, Milena. 2011. „Kulturni identitet srpske dijaspore u Kanadi“. *Teme* XXXV (4): 1257–1270.
- Kovačević, Ivan i Dragana Antonijević. 2018. „Dva pripovedanja identiteta“. *Etnoantropološki problemi* 13(1): 41–63. DOI <https://doi.org/10.21301/eap.v13i1.2>
- Lazović, M. Milica. 2018. „Metaproza u romanima Davida Albaharija“ Doktorska dis. Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Lebkowska, Anna. 2012. “Between the Anthropology of Literature and Literary Anthropology”. *Teksty Drugie* 2: 30–43. http://rcin.org.pl/Content/52179/WA248_71326_P-I-2524_lebkow-between.pdf
- Lukić-Krstanović, Miroslava. 1992. *Srbi u Kanadi. Život i simboli identiteta*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Marcus, E. George and Michael M. Fisher. 2003. *Antropologija kao kritika kulture*. Zagreb: Breza.
- Milenković, Miloš. 2003. *Problemi etnografski stvarnog. Polemika o Samoju u krizi etnografskog realizma*. Beograd: Srpski genealoški centar.

- Milenković, Miloš. 2007. *Istorija postmoderne antropologije. Teorija etnografije*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Milutinović, R. Maja i Jelena S. Andrejić. 2012. „Konstrukcija dekonstrukcije narativnog identiteta Albaharijevog Snežnog čoveka“. U *Zbornik radova sa naučnog skupa Nauka i identitet*, Pale 21–22. maj 2011, uredio Miloš Kovačević, 545–552. Pale: Filozofski fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
- Mraović-O’Hare, Damjana. 2008. „Interview with David Albahari“. *Canadian Slavonic Papers* 50(1–2): 177–192. 10.1080/00085006.2008.11092578
- Nasiłowska, Anna. 2018. „Emigration and Migration“. *Teksty Drugie* 1: 5–8. 10.18318/td.2018.en.1.1
- Pajić, Ivana. 2014. „Identitet – prostor – granica – Strano: identitet migranta“. *Filolog. Časopis za, jezik, književnost i kulturu* V (9): 299–312. 10.7251/P11409299p
- Park, Robert. 1928. „Human Migration and the Marginal Man“. *The American Journal of Sociology* 33 (6): 881–893.
- Petrović, Edit. 2003. „Re-Creation of Self: Narratives of Immigrant Women from Ex-Yugoslavia living in Western Canada“. *Spaces of Identity* 3(3): 7–25.
- Petrović, Z. Danijela. 2017. „Konstrukcija narativnog identiteta u romanima Davida Albaharija i Vladimira Tasića nastalim u Kanadi“. Doktorska dis. Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu.
- Poyatos, Fernando. 1998a. Introduction to *Literary Anthropology. A New Interdisciplinary Approach to People, Signs and Literature*, edited by Fernando Poyatos, XI–XXIII. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Poyatos, Fernando. 1998b. “Literary Anthropology: Toward a New Interdisciplinary Area”. In *Literary Anthropology. A New Interdisciplinary Approach to People, Signs and Literature*, edited by Fernando Poyatos, 3–49. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Reber, Ursula. 2009. Exiled Voices. Vergegenwärtigung und Distanz bei David Albahari und Thomas Hettche. *Kakanien Revisited*, 1–9. <http://www.kakanien-revisited.at/beitr/fallstudie/UReber6.pdf>
- Rihter, Angela. 2004. „Sećanje i zaborav u tuđini: Dubravka Ugrešić i David Albahari“. *Književna istorija. Časopis za nauku i književnost* XXXVI (122–123): 203–213.
- Simić, Marina. 2005. „Da li su antropolozi (još uvek) književnici?: kratak pregled antropoloških pristupa problemu književnosti i antropologije“. *Zbornik Matice srpske za književnost, jezik i umetnost* 53(1): 549–560.
- Tomović, Vladislav A. 2002. *Canadian Serbs: A History of Their Social and Cultural Traditions (1856–2002)*. Ontario: Batlik.
- Wiles, Ellen. 2018. “Three Branches of Literary Anthropology: Sources, Styles, Subject Matter”. *Ethnography* 0(00): 1–16. 10.1177/1466138118762958.
- Zimmermann, Laura, Klaus F. Zimmermann and Amelie Constant. 2007. „Ethnic Self-Identification of First-Generation Immigrants“. *International Migration Review* 41 (4): 769–781.

Извори

- Albahari, David. n.d. „Biografija“. Pristupljeno 15.06.2019. <http://www.davidalbahari.com/bio.html>

- Pantić, Mihajlo. .n.d. „Umetnik je izgnanik“. Pristupljeno 05.09.2019. <http://www.davidalbahari.com/umetnik.html>. Originalno objavljeno u Albahari, David i Mihajlo Pantić. 2005. „Umetnik je po prirodi stvari izgnanik“. *Gradac* 31(156): 6–24.
- RTV (Radio-televizija Vojvodine). 2008. „Deset najboljih srpskih romana od pada Berlinskog zida“. Pristupljeno 29. 07. 2019. http://rtv.rs/sr_lat/kultura/deset-najboljih-srpskih-romana-od-pada-berlinskog-zida_58554.html
- SANU (Srpska akademija nauka i umetnosti). 2019. „David Albahari“. Pristupljeno 30.08. 2019. <https://www.sanu.ac.rs/clan/albahari-david/>

Marija Brujić

Institute of Ethnology and Anthropology, Faculty of Philosophy,
University of Belgrade, Serbia

*The Novel “Snowman” by David Albahari.
A Socio-Anthropological Reading*

In this paper ideas of literary anthropology that legitimize research of fiction work in socio-cultural anthropology are combined with the theories and methodologies of migration studies. Novels can be used as a source for understanding and interpreting certain phenomena from our socio-cultural reality and be an object of research. Therefore, this paper analyzes the novel *Snowman* (1996) by David Albahari from his so-called “Canadian Trilogy”. It is his first novel after his emigration to Canada from Serbia in 1994. This paper aims to draw attention to the possibilities and potentials of anthropological analysis of Serbian literature that originated in Canada as one of the possible strands of literary anthropology. Is a prerequisite for successful integration of the first generation of immigrants good competence in the foreign language, a prestigious and well-paid job, and higher education? The answer to this question can contribute to a better understanding of the fictional representation of migrants and be useful in anthropological studies of contemporary migrations. To test this hypothesis, we have juxtaposed the novel “Snowman” with Albahari’s collection of essays “Diaspora and other things” on the life of immigrants in Canada based on the author’s personal experiences and experiences of his co-nationals in Canada, and working biography of the author. Furthermore, we test Robert Park’s concept of the “marginal man”. While researching American Jews, Park concluded that they are “men on the margin of the two cultures” and that “marginal men personality” is a “cultural hybrid”, developed as a reaction to life in new surroundings. Finally, in the analysis section Milton Bennett’s method “developmental model of intercultural sensitivity” is used. Bennett’s model consists of six stages: denial, defense, minimization (first stage) and acculturation, adaptation, integration (second stage) and can be applied for the purpose of interpreting immigrants’

experiences in a foreign society. The main character of the novel “Snowman” is a writer from a small European country which is at war. He got a job at a university in a faraway northern non-European country and speaks their language fluently. However, he is nostalgic and homesick, feels misunderstood among his new colleagues and his new life seems to him hopeless. Finally, overburdened with all these emotions, he succumbs to heavy snowfall. Previous research of working migrants suggests that incompetence in the language of the country of residence, a low paid and unskilled job and low level of education are the main factors for their low level of integration. On the other hand, using the example of the educated main character from the novel, this paper shows that adaptation, integration, and positive emotions, such as pleasure and happiness, do not have to correlate with the level of education, language competence, and prestigious employment in a foreign country. In other words, the protagonist of the “Snowman” did not want to develop intercultural sensitivity. Therefore, we propose that migration studies should research not only what migrants do and how they behave but how they feel in their new surroundings. In this respect, migration literature with biographical elements may serve as an important source for this kind of research.

Key words: literary anthropology, migrations, “Snowman”, David Albahari, developmental model of intercultural sensitivity

*L’Homme de neige, roman de David Albahari.
Lecture anthropologique*

Dans cet article je me sers des idées d’anthropologie littéraire selon lesquelles les œuvres littéraires représentent un champ légitime de travail anthropologique. C’est en ce sens que j’analyse le roman *L’Homme de neige* (1996) de David Albahari appartenant à ce qu’on appelle sa „trilogie canadienne“. Mon intention est d’attirer l’attention sur les possibilités et les potentiels de l’analyse anthropologique de la littérature serbe écrite au Canada, étant donné qu’à ma connaissance une pareille recherche n’existe pas à ce jour. La condition d’une intégration réussie de la première génération de migrants est-il une bonne connaissance de la langue étrangère, un travail prestigieux et bien payé et un diplôme de l’enseignement supérieur ? C’est pour vérifier cette hypothèse que je compare le roman avec un recueil d’essais d’Albahari, *Diaspora* et d’autres choses, et avec sa biographie professionnelle; sur l’exemple du roman je vérifie l’idée de Robert Park sur le migrant comme “l’homme marginal” et j’utilise dans mon analyse la méthode du modèle de développement de la sensibilité interculturelle“ du sociologue américain Milton Bennett. Je suis les résultats de certaines recherches antérieures sur les migrants travailleurs temporaires selon

lesquelles l'absence de connaissance de la langue du pays d'accueil, un emploi inférieur et mal payé et une faible éducation sont les principaux facteurs qui influencent leur bas niveau d'intégration. De l'autre côté, je montre sur l'exemple du héros éduqué du roman, que l'adaptation, l'intégration et les émotions positives comme la satisfaction et le bonheur, peuvent ne pas être en rapport avec le niveau d'éducation, la compétence linguistique et un emploi prestigieux. C'est pourquoi je propose que dans les études des migrations soient également exploré non seulement ce que font les migrants et comment ils se comportent mais aussi comment ils se sentent dans leur nouveau milieu. Dans ce cas, les œuvres littéraires peuvent aussi représenter des matériaux ethnographiques, notamment celles contenant des éléments autobiographiques.

Mots clés: anthropologie littéraire, migrations, L'Homme de neige, David Albahari, modèle de développement de la sensibilité interculturelle

Priljeno / Received: 8.01.2020.

Prihvaćeno / Accepted: 4.02.2020.